

Hanuš Nykl (ed.)

KAROLINUM

INSTITUTE A OSOBNOSTI RUSKÉ MEZIVÁLEČNÉ EMIGRACE V ČESKOSLOVENSKU

KANCELÁŘ
DOŠLO 19. SRPNA 1935
PRESIDENTA REPUBLIKY
PŘÍLOHY: 1

7 7 56

Vele vážený pane,
jmenem Ruské Filozofické společnosti v Praze prosím Vás, abyste
naše sdělili Panu Presidentovi
československé republiky naši
čnou vděčnost za štědrnou pod
e, poskytnutou prof. Semenu
novi. Děkuji upřímně také
a Kanceláři Pane Presiden

Velmi rád jsem tyto peníze, šesttis
a budu pečovat se o jejich doru
í prof. S. Frankovi.

V hluboké úctě oddaný

Institute a osobnosti ruské meziválečné emigrace v Československu

Hanuš Nykl (ed.)

Recenzovaly:

doc. PhDr. Lubica Harbul'ová, CSc.

PhDr. Julie Jančárková, Ph.D.

Autoři

René Andrejs, Natalia Bažantová, Nikola Dopitová, Vojtěch Frank, Anna Ivanova, Karolína Konvalinková, Hanuš Nykl, Marie Procházková, Ladislav Zemánek

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Martin Hrdina

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova 2021

Editor © Hanuš Nykl, 2021

ISBN 978-80-246-4826-2

ISBN 978-80-246-4950-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Bohaté dědictví ruské meziválečné emigrace (<i>Hanuš Nykl</i>)	7
Časopis Volja Rossii: periodikum pražských levých eserů (<i>Anna Ivanov</i>)	15
Obecná charakteristika periodika	15
Společensko-politické zaměření časopisu	22
Literární rubrika	6
Život ruských gymnázií v meziválečném Československu (<i>Marie Procházková</i>)	35
Ruské reformní reálné gymnázium v Moravské Třebové	35
Ruské reformní reálné gymnázium v Praze	43
Sociální liberalismus Pavla Novgorodceva a jeho filosofické předpoklady: analýza a kritika (<i>Ladislav Zemánek</i>)	55
Život a dílo	55
Člověk a právo	61
Stát a právo	67
Krise demokratického právního státu	71
Slepá ulička liberalismu	75
Od západnictví ke slavjanofilství	78
Jevgenij Alexandrovič Ljackij: nakladatel, literární vědec a profesor Univerzity Karlovy (<i>Karolína Konvalinková</i>)	85
Život a dílo	85
Nakladatelská činnost mimo Československo	90
Nakladatelská činnost v Československu	94
Působení Ljackého na Univerzitě Karlově	99
Psychoanalýza literatury Nikolaje Jevgrafoviče Osipova (<i>Natalia Bažantová</i>)	105
Život a dílo	105
Osipov a ruská literatura	109
Osipov o strachu v dílech Tolstého, Gogola a Dostojevského	111
Zájemové transformace v díle Naděždy Filaretovny Melnikové-Papouškové v letech 1918–1950 (<i>René Andrejs</i>)	117
Mezi Prahou ruskou a Prahou českou (1918–1925)	117
Reflexe sovětského Ruska v díle Melnikové-Papouškové	122
Od literatury k výtvarnému umění a folkloru	127
Ivan Ivanovič Lapšin a jeho reflexe české hudby (<i>Vojtěch Frank</i>)	131
Nástín Lapšinovy biografie	131

Lapšin – filosof, estetik, nebo muzikolog?	134
Lapšinovy studie o české hudbě	138
Rus, který s láskou objevoval Československo.	146
Historik česko-ruských vztahů Antonij Vasiljevič Florovskij (<i>Nikola Dopitová</i>)	149
Život a dílo	149
Publikovaná díla	154
Nepublikovaná díla	159
A. V. Florovskij a české vědecké prostředí	165
Резюме	169
Summary	172
Seznam zkratek	175
Bibliografie	176
Seznam vyobrazení a tabulek	188
Jmenný rejstřík	189

BOHATÉ DĚDICTVÍ RUSKÉ MEZIVÁLEČNÉ EMIGRACE

Hanuš Nykl

Dvacáté století bylo plné dramatických procesů, které měly dalekosáhlé důsledky pro Evropu i celý svět. Jednou z nejvýraznějších událostí, jejíž důsledky pocítujeme dodnes, byl bolševický převrat v Rusku v listopadu 1917.¹ Největší země světa se stala rukojmím skupiny revolucionářů, kteří svému experimentu neváhali obětovat životy lidí, zavedené sociální a kulturní instituce i osudy celých národů. Většina země bolševickou ideologii a praxi nesdílela a brzy se ocitla s novým režimem v konfliktu. Ten měl různorodé podoby od ozbrojeného odporu po podzemní činnost. V zemi vzplála občanská válka a po jistou dobu se zdálo, že je pouze otázkou času, kdy se nový systém zhroutí. Bolševická vláda se však navzdory silnému odporu udržela. Hlavními zbraněmi, které nakonec rozhodly o jejím vítězství, byly nelítostný teror vůči celé zemi, potření veškeré opozice a sektářská semknutost vládnoucí strany. Veškeré nebolševické alternativy byly ze života země vyloučeny; pokud nebyly ochotné přijmout vládnoucí status quo, byly odsouzeny k zániku nebo opuštění země. Rusko se kvůli bolševickému experimentu stalo zemí, odkud vlastní obyvatelé prchali ve snaze zachránit si alespoň holý život.

Počet uprchlíků z porevolučního Ruska činil podle odhadů půldruhého až dva miliony osob.² Hovoří se o takzvané první vlně ruské emigrace 20. století. Ta byla tvořena především opozičními bílými vojsky a obyvatelstvem uprchlým z bolševiky dobytých území. Značný podíl mezi exulanty tvořily elity někdejší Ruské říše, a to jak politické, tak vzdělanostní a kulturní. Armádní důstojníci, předáci nebolševických politických stran a duchovní odcházeli spolu s inženýry, lékaři, vědci, spisovateli a filosofy. To učinilo z ruského porevolučního exilu svébytný sociokulturní fenomén. Na rozdíl od pozdějších emigračních vln z Ruska má první vlna jednotící kolektivní identitu – její příslušníci opustili zemi nedobrovolně v ohrožení života a toužili se do ní vrátit. Ruská emigrace spatřovala své poslání v tom, že byla autentickým nositelem bolševismem nezkažené ruské kultury, a zachované hodnoty hodlala při nejbližší příležitosti vrátit do své země zpět. Z politického hlediska zahrnovala všechny existující směry od krajní levice přes demokratický střed až po krajní pravici. První vlna ruské emigrace projevovala intenzivní kulturní aktivitu ve všech oblastech lidské činnosti.

¹ Historické okolnosti ruské revoluce a občanské války byly v literatuře mnohokrát popsány. V češtině se můžeme opřít z novějších prací například o Z. Vydra et al., *Dějiny Ruska*, Praha 2017, s. 276–303. A. B. Zubov (ed.), *Dějiny Ruska 20. století*, I, Praha 2014, s. 435–690.

² Е. И. Пивовар, *Российское зарубежье. Социально-исторический феномен, роль и место в культурно-историческом наследии*, Москва 2008, s. 82.

Její nejlepší výtvoři patří k pokladnici lidského ducha, jsou zdrojem poznání i paměti pro každého zájemce o ruskou kulturu.

Uprchlíká vlna z bývalé Ruské říše byla humanitární katastrofou zřetelnou i ve světle tragických následků první světové války. O ruské exulanty (spolu s arménskými uprchlíky před osmanskou genocidou) pečovala také Společnost národů, která je obdařila zvláštním uprchlickým statutem osob bez občanství a vybavila je zvláštními průkazy (tzv. nansenovskými pasy, podle norského polárníka a filantropa Fridtjofa Nansena).³ Emigrace mířila do celé řady blízkých i vzdálených zemí. Napjatá ekonomická situace poválečného světa a měnící se politické okolnosti navíc nutily uprchlíky měnit místo pobytu a přesouvat se do dalších zemí. Nejpočetnější komunity se ve dvacátých letech ocitly ve Francii, Německu, Číně, v balkánských zemích a Turecku, ale také v oblastech sousedících s Ruskem: v Pobaltí, Polsku a Finsku. Od velké hospodářské krize ve třicátých letech sílí vystěhovalecká vlna do Nového světa. Na mapě ruské exilové diaspory se výrazně projeví dva nově vzniklé slovanské státy: Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie) a Československo. Oba státy spojovala ve vztahu k ruské emigraci řada rysů. Byl to tradičně přátelský postoj k představitelům ruské kultury a solidarita s uprchlíky z bývalé Ruské říše, kteří nebyli v těchto zemích pouze trpěni, ale naopak zváni a vítáni. Motivy jugoslávského a československého vedení byly různé, v čemž hrála roli odlišná tradice a politické uspořádání těchto států.

České a slovenské prostředí mělo z předchozích dob bohaté kulturní vazby na Rusko, stejně jako tradici zkoumání ruské kultury. Z toho vyplýval také postoj politických špiček nového státu. Prezident Tomáš G. Masaryk byl ve své době jedním z největších znalců ruské kultury a měl v předrevolučním Rusku široké intelektuální a politické vazby.⁴ Neméně intenzivní vztah k Rusku měl první československý premiér Karel Kramář. Ten si zachoval značný vliv i po odstoupení z tohoto postu v červenci 1919.⁵ Do Československa se ze Sibíře vracely oddíly československých legionářů. Tyto faktory vedly ke snaze aktivně se s uprchlickou vlnou vyrovnat. Československo se rozhodlo vytvořit rozsáhlý program podpory exulantů, který neměl obdoby v žádné jiné zemi a dodnes je bezprecedentním příkladem široce koncipované humanitární akce na pomoc obyvatelům jiné země. V roce 1921 byla zahájena takzvaná Ruská pomocná akce, která měla zajistit především podmínky pro vzdělání mladé generace ruských exulantů.⁶ Kromě studentů se podpora měla týkat také vybraných kategorií dalších osob, především pedagogů a učenců zajišťujících pokračování ruského školství a vědy v exilových podmínkách. Ruská pomocná akce hodlala odpoutat emigranty od radikalismu občanské války, umožnit jim vzdělání v demokratickém duchu, které by mohli ve své zemi v budoucnu uplatnit. Počítalo se s tím, že komunistický režim se v Rusku dlouho neudrží a země se vydá demokratickou cestou, na níž se stane partnerem nezávislého Československa. Naděje na přeměnu Ruska a na návrat do země však chovala především samotná ruská emigrace.

Ačkoli se původně předpokládalo, že vybudování ruského exilového školství bude mezinárodní záležitostí, Československo zůstalo ve svém úsilí osamoceno. Ruská pomocná akce

³ M. Raeff, *Russia Abroad. A Culture History of the Russian Emigration (1919–1939)*, Oxford 1990, s. 36.

⁴ I. Poročkinová – I. Ivanov, Masarykův fenomén v Rusku (konec XIX. – začátek XX. století), in: *Masarykův sborník X*, Praha 2000, s. 214–231. V. Doubek (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Poláci, Rusové a Ukrajinci*, I–II, Praha 2015.

⁵ J. Šetřilová, Karel Kramář – otec ruské emigrace, in: V. Veber et al., *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Sborník studií*, I, Praha 1994, s. 72–84.

⁶ V. Veber et al., *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945. Sborník studií*, III, Praha 1995, s. 5–14.

byla nakonec financována z rozpočtu československé vlády. Po schválení akce československým parlamentem byly každý rok vynakládány nemalé částky, nejvyšší v roce 1926 převyšovala 80 milionů tehdejších korun. Suma se začala snižovat až na konci dvacátých let v souvislosti s tím, jak studenti ukončovali vzdělání.⁷ Představitelé ruské emigrace v ČSR však byli podporováni i nad rámec programu Ruské pomocné akce. Řadě osobností byla na přímělu T. G. Masaryka udělena jednorázová či opakovaná finanční pomoc, a to bez ohledu na to, zda žili, či nežili na území Československa. To se týkalo věhlasných spisovatelů žijících ve Francii Ivana A. Bunina, Konstatina D. Balmonta, Zinaidy N. Gippiusové, Alexandra I. Kuprina, Dmitrije S. Merežkovského, Alexeje M. Remizova, Ivana S. Šmeljova, Naděždy A. Teffi, Borise K. Zajceva,⁸ v Německu žijícího filosofa Semjona L. Franka a dalších.⁹ Peníze na podporu emigrace shromažďoval také Karel Kramář s chotí. Příležitostně se pořádaly i dobročinné sbírky, finance ruskému exilu poskytoval Červený kříž a další organizace.

Ruská pomocná akce se ve svém průběhu setkávala s řadou problémů. Jakožto podpora protibolševické opozice čelila neustálému odporu sovětské vlády. Ta získávala stále více vlivu po oficiálním uznání SSSR ze strany západních států, jež následovalo po dohodě v Rapallu v roce 1922. Ruská pomocná akce se stala problémem i pro československou zahraniční politiku v okamžiku, kdy se snažila normalizovat diplomatické vztahy se Sovětským svazem, který se ve třicátých letech stal i smluvním spojencem naší země. Podpora „bělogvardějské emigrace“, jak byla ruská emigrace první vlny sovětským vedením nazývána, se mimo to setkávala s kritikou části politického spektra meziválečného Československa, na prvním místě komunistické strany. Podpora „cizí“ emigrace začala být trnem v oku také v kontextu hospodářské krize od počátku třicátých let a s ní spojené nezaměstnanosti a nedostatku financí. Není divu, že právě v této době se počet ruských emigrantů v Československu začal znatelně snižovat. Financování Ruské pomocné akce nicméně pokračovalo, byť v podstatně menším měřítku. Ve skromnější podobě pokračovala podpora institucí i vybraných osobností a studentů. Československo svým závazkům dostalo a státní pomoc ruské emigraci byla definitivně ukončena až nacistickou okupací zbytků země.

Protektorátní nacistický režim učinil konec jakýmkoli nezávislým iniciativám a ruská emigrace nebyla v tomto ohledu výjimkou. Svou činnost ukončují zbylé instituce a spolky. Úlevu pro emigranty nepřineslo ani osvobození Československa v roce 1945, spíše naopak. V závěsu za oddíly Rudé armády přišla sovětská vojenská kontrarozvědka Smerš, jejímž posláním bylo vyhledávat nepřátelské agenty. Za ty byli považováni i někteří představitelé ruské emigrace, zvláště ti, kteří se v meziválečném a válečném období politicky angažovali. Sem patřili především členové politických stran a hnutí, jako byl fašizující Národně pracovní svaz, posteserská strana Rolnické Rusko nebo hnutí eurasijců. S řadou osobností si sovětské orgány prostě vyřizovaly staré účty a míra reálného provinění byla častokrát pochybná. Inkriminované osobnosti byly zpravidla odvečeny do Sovětského svazu a odsouzeny k otrockým pracím v „souostroví Gulag“, někteří exulanti zemřeli ještě na území Československa. Takovým způsobem byli postiženi literární vědec Alfred L. Bem, vůdce eurasijců Petr N. Savický,

⁷ Z. Sládek, *České prostředí a ruská emigrace*, in: *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*, Praha 1999, s. 19n.

⁸ Z. Sládek – L. Běloševská et al. (ed.), *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v československé republice (1918–1939)*, Praha 1998, s. 91 aj.

⁹ *Ibid.*, s. 189.

generál Sergej Vojcechovský a mnozí další.¹⁰ Ruská emigrace jako celek byla těmito kroky rozvrácena, avšak nikoli zničena. V Československu zůstala i po druhé světové válce řada jejích představitelů, kteří se nadále zapojovali do veřejného života.

Vraťme se však k meziválečnému období. Přestože počet ruských emigrantů v Československu byl nižší ve srovnání s Francií, Německem nebo Čínou, význam této diaspory byl nemalý. V naší zemi byl soustředěn výkvět ruské vědy a kultury, díky Ruské pomocné akci bylo stovkám osobností umožněno zahájit svou odbornou dráhu nebo v ní pokračovat. Praze se začalo přezdívat „ruský Oxford“ či „ruské Athény“, protože zde vznikla celá síť exilových vzdělávacích institucí. Z těch vysokoškolského typu zmiňme Ruskou právnickou fakultu, Ruský pedagogický institut J. A. Komenského a Ruskou lidovou (později svobodnou) univerzitu.¹¹ Vznikla také řada středních odborných i všeobecně vzdělávacích škol, mezi nimiž hrála prim ruská gymnázia (o nich se podrobněji zmiňuje druhá kapitola této publikace). Kromě škol se objevila také síť ruských vědeckých institucí, zahrnující například světoznámý Kondakovův institut (Seminarium Kondakovianum), Ruský institut či Ekonomický kabinet Sergeje Prokopoviče. Obdobné spektrum vzdělávacích a vědeckých institucí vzniklo i pro ukrajinskou exilovou diasporu. Stranou nemůžeme nechat ani paměťové instituce, jako byl Ruský zahraniční historický archiv, jehož fondy byly v roce 1945 z valné části převezeny do SSSR.¹² Kromě toho ruští exulanti založili desítky spolků, ať už vojenských, národních, či profesních. Velký význam pro ruskou kulturu a vědu měl například Svaz ruskojazyčných spisovatelů a žurnalistů, historická, filosofická či pedagogická společnost, Ruské křesťanské studentské hnutí a řada dalších. Šíří aktivit ruské emigrace v Československu v dobách jejího největšího rozkvětu dokládá z dobových pramenů knižně vydaná zpráva Sergeje Postnikova *Rusové v Praze* z roku 1928.¹³

Ruská emigrace však nepůsobila pouze v exilových institucích. Tisíce studentů a řada pedagogů byli činní na českých vzdělávacích ústavech. Někteří se stali i profesory Univerzity Karlovy, jako Vladimír Francev či Jevgenij Ljackij. Ruští exulanti působili také na dalších vysokých školách v Československu, ať to bylo České vysoké učení technické, Masarykova univerzita v Brně, či Univerzita Komenského v Bratislavě. Techničtí odborníci působili na celé řadě míst, v Čechách zvláště v příbramských dolech a v plzeňské Škodovce. Velký počet osob působil také na Slovensku a Podkarpatské Rusi.¹⁴ Ruští emigranti se stali nedílnou součástí života naší země.

Zásadní roli pro meziválečnou emigraci hrála tištěná média, zvláště periodika. Emigrace vydávala stovky titulů novin a časopisů. Díky osvícené politice československé vlády máme většinu z nich dnes k dispozici ve sbírkách Slovanské knihovny (dříve fungující při ministerstvu zahraničí, dnes v rámci Národní knihovny); tato unikátní sbírka je dnes zařazena na

¹⁰ V. Bystrov, *Z Prahy do gulagu aneb překáželi*, Praha 1999, s. 118–189.

¹¹ A. Kopřivová, *Výchova a vzdělávání ruské emigrace*, in: *Příběhy exilu. Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 82–94. J. Mach, *Ruští intelektuálové v emigraci a jejich institucionální základna v Praze (na modelu Ruské svobodné univerzity a přidružených institucí, 1923–1945)*, dizertační práce, FF MU, Brno 2012.

¹² L. Babka – A. Kopřivová – L. Petruševa (ed.), *Русский заграничный исторический архив в Праге – документация: каталог собраний документов, хранящихся в пражской Славянской библиотеке и в Государственном архиве Российской Федерации*, Praha 2011.

¹³ С. П. Постников (ed.), *Русские в Праге 1918–1928 гг.*, Praha 1928.

¹⁴ Ľ. Harbuľová, *Ruská emigrácia a Slovensko (pôsobenie ruskej poobtôbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919–1939)*, Prešov 2001.

seznam světového kulturního dědictví UNESCO.¹⁵ V Československu byl z tohoto množství periodik vydáván pochopitelně jen zlomek, nejvýznamnějším z nich byly eserské noviny a později tlustý žurnál *Volja Rossii*, s jehož osudy se seznámíme v první kapitole. Svě práce ruští spisovatelé a vědci vydávali i knižně, například v pražském nakladatelství Plamja řízeném Jevgenijem Ljackým, o jehož činnosti umožněné díky štedré finanční podpoře Československa se také zmíníme v samostatné kapitole.

Československo bylo v ruské emigrační diaspoře především centrem pedagogiky a vědy. V rámci humanitních disciplín měli zvláště početné zastoupení díky institucím podporovaným z Ruské pomocné akce právníci a pedagogové. I zde se zřetelně projevovala koncepce celé akce, podle níž budoucí Rusko mělo potřebovat především dobré právní povědomí, které by ho odpoutalo od radikalismu a snah řešit společenské problémy nelegitimními cestami (tedy i revolucí), a zároveň dobré pedagogy, schopné kvalitně vychovávat další generace v duchu humanismu. Silné zastoupení však měly i další humanitní obory jako historie či filosofie. Historikové se věnovali především ruským dějinám a česko-ruským vztahům.¹⁶ Toto téma nejvýrazněji rozvinul Antonij V. Florovskij, o čemž pojednává poslední kapitola této kolektivní monografie.¹⁷ Mezi filosofy měly zastoupení různé proudy ruského myšlení, zvláště početní však byli novokantovci.¹⁸ Z nich v naší publikaci analyzujeme tvorbu Ivana I. Lapšina. Stranou však nezůstávala ani psychologie a začínající psychoanalýza, o čemž svědčí působnost Fjodora N. Dosužkova či Nikolaje J. Osipova, jemuž věnujeme jednu z kapitol. Relativně slabší bylo zastoupení spisovatelů, ale přesto se Československo stalo na kratší či delší dobu domovem takových představitelů ruské literatury, jako byli Arkadij T. Averčenko, Marina I. Cvetajevová, Jevgenij N. Čirikov, Vasilij I. Němirovič-Dančenko, Josif F. Kallinikov či Daniil M. Ratgauz. Vznikla zde také básnická škola Poustevna básníků, vedená literárním vědcem Alfredem L. Bemem, z níž kromě dalších osobností vzešel například česky píšící prozaik Nikolaj Terlecký.¹⁹ K literárnímu životu nedílně patří také kritika a esejistika. Její představitelkou byla například Naděžda F. Melniková-Papoušková, jejíž tvorbu v naší publikaci představujeme.

Osudy ruské porevoluční emigrace byly tématem v Sovětském svazu dlouho tabuizovaným. Nejinak tomu bylo i v sovětských satelitech včetně Československa. Po roce 1990 se toto téma naopak stává intenzivně zkoumaným fenoménem, a to jak v Rusku, tak na Západě. Zájem o tuto problematiku se objevil také v českém prostředí. Jednou z prvních vlaštovek byla iniciativa vzešlá z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde pod vedením Václava Vebera (1931–2016) vznikl projekt konferencí a sborníkových publikací věnovaných této problematice.²⁰ Paralelně se objevila další badatelská centra, především ve Slovanském ústavu Akademie věd ČR (pod vedením Ljubov Běloševské, 1946–2013) a Slovanské knihovně Národní knihovny ČR. Díky úsilí zmíněných i dalších odborníků vznikly základní publikace

¹⁵ J. Vacek – L. Babka, *Hlasy vyhnaných: periodický tisk ruské emigrace ze sovětského Ruska (1918–1945)*, Praha 2009, s. 6.

¹⁶ М. В. Ковалев, *Русские историки-эмигранты в Праге (1920–1940)*, Саратов 2012.

¹⁷ Během přípravy této publikace byly Florovského nevydané práce publikovány in: А. В. Флоровский, *Труды по истории России, Центральной Европы и историографии: Из архивного наследия*, Санкт-Петербург 2020.

¹⁸ Nejnověji k tématu H. Nykl, *Zkoumání ruské exilové filosofie v meziválečném Československu. Kritické vymezení diskursu*, *Slovanský přehled* (3) 2019, s. 419–433.

¹⁹ Л. Белошевская, „Скит“, *Прага 1922–1940. Антология. Биографии. Документы*, Москва – Прага 2006. J. Kostincová, *Poustevna básníků – básníci Poustevny. Ruská poezie 20. a 30. let v pražském exilu*, Praha 2008.

²⁰ V. Veber et al., *Ruská a ukrajinská emigrace v ČR v letech 1918–1945, I–IV*, Praha 1993–1996.

nutné pro vědecké zkoumání problematiky. Jedná se především o bibliografii prací ruské, ukrajinské a běloruské emigrace, dále o kroniku života emigrace a průvodce po archivních zdrojích k tématu.²¹ Následovaly edice vybraných archivních pramenů a memoárů.²² Vydávání základních příruček bude v roce 2021 dovršeno biografickým slovníkem ruské emigrace.²³ Zároveň vznikají další studie věnované obecnému kontextu Ruské pomocné akce, jednotlivým oborům činnosti ruského exilu i konkrétním osobnostem. Tomuto tématu se věnoval dnes již nevycházející časopis *Rossica* a vzniklo k němu i několik sborníků a řada časopiseckých publikací.²⁴ Objevilo se také několik prací přehledových a popularizačních.²⁵ Vzácněji vznikají monografické publikace.²⁶ Především zásluhou Anastasie Kopřivové nezůstal stranou ani každodenní život ruské emigrace.²⁷

Ruská meziválečná emigrace v Československu je tedy dnes živým badatelským tématem. Věnují se mu jak jednotlivci, tak vědecké ústavy. Kromě výše zmíněných jsou to například Památník národního písemnictví, Fakulta sociálních věd UK a Historický ústav AV ČR. O atraktivitě problematiky svědčí také zájem studentů, jenž se odráží na zvyšujícím se počtu obhajovaných absolventských prací s tematikou ruské meziválečné emigrace na českých univerzitách. Právě zájem nejmladší generace badatelů je zárukou kontinuity oboru a příslibem nových podnětů a poznatků do budoucna. Podstatné je, že nastupující vědecká generace má již základní informace shromážděné a může se věnovat zevrubnějšímu studiu díla jednotlivých exulantů.

Dříve než k tomuto tématu přistoupíme, je potřeba učinit několik metodologických poznámek. Zastavme se hned u samotného pojmu ruská emigrace. Adjektivum ruský se může vázat jak k Rusku jako zemi či státu, tak k Rusům jako národu. Emigrace však byla národnostně různorodá, kromě velkoruského národa zahrnovala také příslušníky dalších národů někdejší Ruské říše. Z tohoto důvodu dávají v posledních letech badatelé přednost přesnějšímu

²¹ *Bibliografie ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918–1945*, I–III, Praha 1996. L. Běloševská (ed.), *Kronika kulturního, vědeckého a společenského života ruské emigrace v Československé republice*, I–II, Praha 2000–2001. *Ruská a ukrajinská meziválečná emigrace ve fondech Památníku národního písemnictví*, Praha 1999. V. Podaný – H. Barvíková, *Emigrace z Ruska v meziválečném Československu. Prameny v českých, moravských a slezských archivech*, Praha 2000.

²² Z. Sládek – L. Běloševská (ed.), *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice*, Praha 1998. L. Běloševská et al. (ed.), *Vzpomínky. Deníky. Výprávy. Ruská emigrace v Československu*, I, Praha 2011.

²³ Д. Гашкова et al., *Представители эмиграции с территории бывшей Российской Империи в Чехословакии (1918–1945). Биографический словарь*, Praha 2021.

²⁴ Ze sborníků *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*, Praha 1999. Л. Бабка – И. Зотарев, *Русская акция помощи в Чехословакии. История, значение, наследие*, Praha 2012. *Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*, Praha 2017. *Příběhy exilu. Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*, Praha 2018. *Z historie exilu. Emigrace z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*, Praha 2019.

²⁵ M. Putna – M. Zadražilová, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*, Brno 1993–1994. I. Savický, *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách. 1914–1938*, Praha 1999. *Дом в изгнании: очерки русской эмиграции в Чехословакии 1918–1945*, Praha 2008. P. Hlaváček – M. Fesenko, *Rusští intelektuálové v meziválečném Československu*, Praha 2017.

²⁶ Z monografií uveďme např. Ю. Янчаркова, *Историк искусства Николай Львович Окунев (1885–1949): жизненный путь и научное наследие*, Frankfurt am Main 2012. М. Магидова, *Под знаком каталогов и материалов к...: В. Н. Тукалевский и русская книга за рубежом 1918–1936 гг.*, Санкт-Петербург – Praha 2016.

²⁷ A. Kopřivová, *Střediska ruského emigrantského života v Praze, 1921–1952*, Praha 2001. A. Kopřivová, *Российские эмигранты во Виенорах – Мокропсах – Черношицах (двадцатые годы 20-го века)*, Praha 2000.

označení: emigrace z bývalé Ruské říše (respektive impéria). V Československu byli kromě Rusů zastoupeni také představitelé ukrajinské, běloruské, kalmycké, gruzínské, arménské či karaimské národnosti. Tuto národní stratifikaci stále více zdůrazňují současní domácí badatelé, jejichž zájem se také častěji přesouvá ke studiu jednotlivých národnostních komunit. Pozornost přitahuje komunita běloruská, karaimská či kalmycká.²⁸ Velký tématem jsou dějiny ukrajinského porevolučního exilu. Pro ten bylo v meziválečném Československu vytvořeno obdobné spektrum vzdělávacích a vědeckých institucí jako pro komunitu ruskou. Do Prahy byla přesunuta Ukrajinská svobodná univerzita, vznikl zde Pedagogický institut Drahomanova a řada dalších škol. Obdobné bylo i spektrum kulturních a politických spolků.²⁹ Proto lze studium emigrace z bývalé Ruské říše vnímat i jako dvojčedné studium tohoto emigračního proudu obecně a jeho národních segmentů zvlášť. V naší publikaci je pojem ruská emigrace užít především v obecnějším smyslu slova, i když je de facto zaměřena na emigraci velkoruskou.

Další poznámka se týká slova emigrace. V české tradici je zvykem rozlišovat pojmy emigrace a exil. Zatímco první pojem označuje jakýkoli odchod ze své země, druhý zdůrazňuje nedobrovolné opouštění země zpravidla z politických, náboženských či národnostních důvodů. Ruští emigranti jsou tak vlastně z našeho hlediska především exulanti. Nicméně ruská i mezinárodní terminologie tohoto oboru častěji pracuje s pojmem emigrace. V naší publikaci proto budeme oba pojmy užívat jako synonymní.

Předkládaná monografie si klade za cíl seznámit českého čtenáře s částí výše nastíněného bohatého spektra ruské meziválečné emigrace prostřednictvím osmi sond do problematiky. Nahlíží své téma ze dvou hledisek, z hlediska institucí a osobností. Institucím se v naší publikaci věnujeme v prvních dvou kapitolách, které pojednají o nejdůležitějším ruském exilovém časopisu vycházejícím v Československu *Volja Rossii* a o ruských gymnáziích v Moravské Třebové a Praze. Další oddíl je věnován osudům a dílu vybraných osobností. Zde se soustředíme na šest představitelů humanitních oborů: právního filosofa a děkana Ruské právnické fakulty v Praze Pavla Novgorodceva, literárního historika, nakladatele a profesora Univerzity Karlovy Jevgenije Ljackého, psychologa a průkopníka psychoanalýzy Nikolaje Osipova, literární kritičku a folkloristiku Naděždu Melnikovou-Papouškovou, filosofa a muzikologa Ivana Lapšina a historika česko-ruských vztahů Antonije Florovského. Důraz v jednotlivých kapitolách není kladen pouze na analýzu a popis, ale především na kritickou reflexi významu a přínosu jednotlivých institucí a osobností. Zkoumání ruské meziválečné emigrace se dnes posouvá od objevitelské fáze s jejími glorifikačními tendencemi k věcné a moderní analýze, jejíž výsledky se mohou oproti dřívějšímu pojetí lišit. I to je přínosem nastupující vědecké generace, kterou naše publikace prezentuje. Většina jejích kapitol je založená na bádání provedeném v rámci přípravy absolventských prací. Autoři doufají, že předkládaná publikace bude důstojným připomenutím Ruské pomocné akce, jejíž sté výročí na rok 2021 připadá, a vnese do bádání o ruském exilu nové podněty.

²⁸ P. Kaleta, *Tajemné etnikum z Krymu. Osudy příslušníků karaimské emigrace do meziválečného Československa*, Praha 2015. D. Kolenovská, *Běloruská emigrace v meziválečném Československu. Studie a dokumenty. Sociologický aspekt*, Praha 2017.

²⁹ B. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě*, Praha 1995. О. Пеленська, *Україна поза Україною. Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939)*, Praha 2019.

ČASOPIS *VOLJA ROSSII*: PERIODIKUM PRAŽSKÝCH LEVÝCH ESERŮ

Anna Ivanova

Obecná charakteristika periodika

Zabýváme-li se historií ruské emigrace, nelze opomenout podstatnou součást kulturního života ruské komunity v zahraničí, jíž byl tisk. Z několika set periodik, která v meziválečném období vycházela, se zde zaměříme na pražský časopis *Volja Rossii* (Воля России), a to především pro jeho těsné sepětí s československým prostředím. Navíc na rozdíl od většiny emigračních periodik vycházela *Volja Rossii* poměrně dlouhou dobu – od roku 1922 do roku 1932 – a na jejich stránkách se odrazily všechny zásadní společenské a politické procesy, které se během té doby udály. Nejvíce pozornosti časopis věnoval přirozeně událostem v sovětském Rusku, přičemž se v jejich hodnocení vyznačoval řadou rozdílů od jiných emigrantských periodik. *Volja Rossii* měla vyhraněné politické zaměření, byla totiž založena členy Strany socialistů-revolucionářů neboli eserů, kteří i v emigraci obvykle zůstávali přívrženci socialistického vývoje v Rusku. Na rozdíl od ostatních ruských periodik se proto snažili poukázat na některé dle jejich názoru pozitivní stránky sovětského života – kladně hodnotili kupříkladu nově vznikající sovětskou literaturu. Co do kvality příspěvků publikovaných ve *Volje Rossii* lze bez nadsázky říci, že se držely na vysoké profesionální úrovni. Byla to zásluha jak členů redakce, tak jejích externích spolupracovníků, mezi nimiž najdeme mnoho proslulých literátů, novinářů, vědců a dalších význačných osobností tehdejšího veřejného života. Někteří z nich budou připomenuti níže. Cílem této kapitoly je všestranně představit časopis *Volja Rossii*, poskytnout základní informace o jeho redakci a o charakteru a tematickém řazení příspěvků v něm publikovaných.

Časopis *Volja Rossii* byl založen v lednu 1922 v Praze na základě stejnojmenných novin. Prvních osm měsíců po svém vzniku vycházel jako týdeník o rozsahu průměrně třiceti stran. Od září uvedeného roku výrazně zvýšil rozsah, a to až na devadesát stran (dvojčísla měla i více než dvě stě stran), vycházel dvakrát měsíčně a na jeho obálce se objevil podtitul *Časopis politiky a kultury* (Журнал политики и культуры). Další změna přišla v roce 1925, kdy se *Volja Rossii* stala měsíčníkem, kterým zůstala až do červencového čísla z roku 1932, kdy přestala vycházet.

Důležitou roli při vydávání časopisu sehrála tehdejší československá vláda. „Stejně jako veškeré emigrantské projekty v Československu od stipendií pro studenty a spisovatele po nakladatelství Plamja, od Zemgoru po sanatoria, od vzdělávacích institucí až po profesionální a vědecké společnosti, i *Volja Rossii* dostávala určité částky dle schváleného vládního